

Török Sándor: Szegény embert még az ág is húzza. Regény. Franklin-társulat kiadása. Bilicse Péter, negyvenéves munkásember története, a vásárcsarnoki kisegítő-«tróger»-ségtől az akasztófaig. A jó Isten egy jóra való bogárkájáé, akit megnyomorít és eltapos a Társadalomnak szövevényes és bámulatraméltóan felépített, de bizony a Bilicse Péterek ügyei körül eléggé hiányos és vak Rendje. «Istenem! Bilicse Péterek baktatnak szerte a világnak országútjain, sanda, sánta Bilicse Péterek, és munkát keresnek. Hogy izmot szedjenek a csontjukra, vért az erükbe, hogy asszonyt vegyenek maguk mellé útjukon és gyermeket szüljön nekik az asszony. És a gyermekek elmaradnak mellőlük, és az asszony is elmarad mellőlük és ők mennek tovább, és a pénz páncélszekrényekben ül, földalatti pincékben csak ül, ül könyörtelen, gögös és buta óvatosságában, és a Bilicse Péterek mennek az országok útjain szerte és szívük izzadtságával öntözik a rögöt és elbuknak a törvény titokzatos vermeiben, elhülyítve vagy részegen... — és gondolta, ha most legrana a vonatról és utánamenne a rongyos embernek, eléje kerülne és megölelné...»

Igy «összegezi» Török Sándor új regényének végén a «főhős» sorsát az ágrólszakadt ember egyetlen mentora, valamivel irgalmasabb életkörülmények közt is valójában sors-testvére: Cipéliusz Konstantin újságíró, akinek életbölcsességében — eléggé leplezetlenül — magának a szerzőnek megértő, meleg lelke szolgáltatta a glosszákat s akinek meglehetősen viharvert porhüvelyében az ő emberséges szíve dobog.

Vádirat a korhadtt Világrend ellen?

vagy éppen vitriolos célirodalom a jólistmert menetrend szerint? Alig tudok regényt, nemcsak a magunk portáján, hanem tőlünk nyugatra is, mely oly kevéssé szegődne akármiféle megszámloltatás vagy «leleplezés» szolgálatába, mint Török Sándornak ez a kisember-rajza. A mi szerzőnk valóban leugrik életünk szép szabályosan haladó vonatáról, utána megy a maga rongyos emberének, eléje kerül és megöleli. Nem hivalkodóan és önmagának vállal megveregetve, hanem az igazi részvét evangéliuma szellemében.

Ami balszerencse az ő krisztusi szegénykéjét éri, sem több, sem kevesebb, mint a maguk-csillagára bízott senkifiainak bármelyikéé. A regényíró nem is vet túlzott hangsúlyt semmire, eszeágában sincs az esendő élet zökkenőinek borzalmas vagy igaztalan voltát nagy képpel felhánytorgatni. Külön tehetsége és igen rokonszenves vonása, hogy — noha az aprószeres írói dolgozásmódnak híve is, értője is — éppen ezeken a kritikus fordulópontokon szinte átsiklik, ilyenkor szűkszavúvá válik, szemérmesen tartózkodóvá az úgynevezett «hálás» pillanatok kihasználásában. Ez adja meg regényének becsületes igazságát, mely komoly és nagy dolgokra ad visszhangot s nem olcsó teatrálisokra. Aki az ő társaságában ennek a regénynek lapjain ott volt — mondjuk — Bilicse Péter feleségének halottaságánál, azt a kis «ügyekben» is tükröződő legnagyobb emberi sorsfordulatoknál eleven igézete csapja meg s ez alól nem egyhamar szabadul.

Ez a csetlő-botló regényhős csupa kétlábbon járó pragrafussal ütközik össze, hiszen — az egy «szerkesztő

ur»-at kivéve — nincs teremtett lény, akivel emberi, közvetlen hangon szólhatna. «Ügyei» támadnak s az ügy embere már csak félig ember, a másik felében társadalmi tényező, a közrend méltó vagy méltatlan öre. Ilyenekből valóságos mintagyűjtemény hemzseg a könyv levelein. A fonákot kereső, annak mutogatásában kedvét lelő írói természetet ez könnyen a török-szakad karikirozás hinárosába csalogathatná. Török Sándor nem efféle társadalmi bacillusvadász. Jó szeme menten meglátja ugyan, kinek mi van «a füle mögött», de eredendő kedvességével, az emberi balságokon szemforgató keneteskede snélkül napi-rendre térő filozóf természetével szinte maga siet a tökéletlenségek védelmére. Tarka és gazdag az Ūristen állatkertje — és írónk bizonyára nem az alkalmi felháborodások garasos pápaszemével sétálgat benne. Felbukkan egy-egy új alakja s ilyenkor nem annak külseje a legfontosabb neki; arra is akad néhány éles és biztos vonása, de a következő pillanatban már apró kedvteléseiről, önmagára nézve legterhesebb gyengéjiről értesülünk, ezek mögött pedig diadalmas vigyorgással megjelenik az emberi jellemek örök zsarnoka és kerítője: a halhatatlan Hiúság; a hivatásnak és hivatalnak ez a nap-rendszereket forgató, középponti hő és erőforrása. *Valamire* mindenki hiú s ez a valami esetek szerint összezsugorodhatik akár a leggyermekesebb kicsinyességre; csak éppen hiányozni nem hiányzik soha, mert nélküle talán magának az emberi tenyészetnek is vége szakadna. Török Sándor bemutat — mondjuk — egy végleg jelentéktelen alakot, az «írnok urat», kire éppen csak a kihallgatási jegyzőkönyv felolvasását bizza. De az ő szemében — emberi érdekesség s főleg furesaság dolgában — nincs jelentéktelen alak: «Az írnok harmincadik évében járt, négy feléve

volt a jogon és biztosan tudta, hogy már több nem lesz. Altitkárja volt az Igazságügyi Kistisztviselők Torna-klubjának és ebben a minőségében biciklisapkát, golfnadrágot, hegy-mászócipőt és pullovert hordott derékszíjjal... Sokat szipogott, mint sportember nyitott ablaknál aludt és ezt nem bírta. Reggelenként különleges térd- és derékhajlásokat csinált, hideggel zuhanyozott télen is, és mindig álmos volt, mert a reggel esedékes hidegzuhanytól való féltében nem bírt aludni. Hivatalán kívül bizonyos könnyed hangot használt s életének végső célja volt egy csónak, egy vikendház és egy barátnő gram-mofonnal». Az ilyesmik azok a kis miniatürmesterművek, amelyekben egy-egy önálló novellának termékeny magja lappang. S még eddig Török Sándornak egyik regényében sem sorjázta ily bőségben ezek az önálló vegetációval gazdag apró bolygók, mint ebben a szürke alapon szürkével megrajzolt kompozíciójában, mely mindamellet csupa szín, az élet kifogyhatatlan változatosságú kaleidoszkópja.

«Teljes becsvággal és az igazi művészet morális komolyságával megírt regényében a földolgozott megragadása, drámai tömörségű gemintázása a kényes igényű kritikának fenntartás nélküli megbecsülésére számíthat» — ezt mondtam felőle évekkkel ezelőtt ebben a rovatban. Majd egy újabb regényéről ezt: «Jó szeme van, — szoktuk mondani a realista módszerű regényirőről. Csakhogy a legjobb szem is — pusztán a realiakra beállítva — akárhányszor a darabos felszínen vesztegel. Török írói jóhízeműsége hamarabb a carlylei gondolat igazolása: az értelem az ablakunk; sohasem tehetjük egészen tisztává. Hanem az érzés a mi szemünk; ez az a szervünk, mellyel megpillanthatjuk az istenit».

Van-e igazabb öröme a kiritikus-

nak, mint hogyha az újabb mű újabb igazolása korábbi nézeteinek? Török Sándor *Szegény ember*-e ilyen igazolás, ilyen megnyugtató biztosíték szerzőjének jövője felől. Teljes erőrekapása, leggazdagabb kibontakozása alighanem ebben a jövőben fog megessni. De nem kétséges, hogy — ha hű marad művészi jelleméhez — ezt a magaslatot múlhatatlanul el is éri.

Rédey Tivadar.

Mihelics Vid : A szociális kérdés és a szocializmus. A magyar közönség szélesebb rétegeiben eddigelé sohasem foglalkozott elég behatóan elméleti kérdésekkel, legjobb esetben a napilapoktól hagyta vezetetni magát, éppen ezért lehetett oly könnyű áldozatává a jelszó-politikának, a politikai programbeszédnek pillanatnyi benyomásainak. A szociális probléma azonban annyira a körmünkre égett, a társadalmi és gazdasági átalakulások annyira sürgetőek már a nagyközönség szemében is, hogy a hiányzó érdeklődésről ma már hála Istennek, nem kell panaszkodnunk. Fennálló társadalmi és gazdasági rendünk kétségtelenül olyan változáson megy szemünk láttára keresztül, ez az átalakulás annyira belenyúl mindnyájunk magánéletébe is, hogy ma a szociális kérdés vezérfonalszerű feldolgozása valódi közszükségletet jelent. Az igazi kultúrfejlődést különben sem lehet egyes csúcsteljesítmények előteremtésével szolgálni. Igazi zenekultúra ott van, Német- vagy Olaszországban, ahol a legutolsó kis faluban is Wagner vagy Verdi-kultuszt üznek. Hogy a szociális kérdést túl az intézményes jogalkotásokon is megoldhassuk, át kell vinni annak főbb problémáit a nemzet egész vérkeringésébe. Hogy igazi szociális kultúra keletkezhesék az országban, minden faluban kell olyan szellemeknek élniök, akik szűkebb környezetükben a rájuk eső felvilágosító, út-

törő munkát elvégezzék, akik szociális mélykultúrát teremthessenek s akik előmozdítsák az új törvényparagrafusok, rendeletek és kezdeményezések megvalósítását és tettéválását. Mihelics Vid erre a feladatra vállalkozott s könyvének igazi jelentősége abban rejlik, hogy ezt a kényes feladatot az adott körülmények közt a lehető legjobban valósította meg.

Ilyen vezérfonalat csak felelőssége legsúlyosabb tudatában írhat igazi tudós és egyben igazi katolikus, aki tisztában van azzal, hogy minden szavát meg kell mérnie, mert a homályos fogalmazásból milliónyi tévedés, beteges erjedés származhat, ami többet rombol, mint épít. Pedig itt a szociális építés a cél. Mihelics Vid szemé előtt azoknak a papoknak, tanároknak, tanítóknak és népvezetőknek a képe lebegett, akiknek hivatásuknál fogva nemcsak maguknak kell ismerniök az egész szociális kérdéskomplexumot, hanem akiknek a legkényesebb napi problémákkal kapcsolatban kell az őket megkérdezőket naponként eligazítaniök. S mindezek valóban hálásak lehetnek a szerzőnek, hogy tudományos rendszerű, de könnyedén kezelhető kézikönyvet adott a kezükbe, aminek birtokában nehéz feladatuknak eleget tehetnek. Mihelics Vid tíz fejezetben, százharmincöt oldalon tárgyalja a szociális kérdést, amelynek teljes áttekintését adja. Először is a *szociális pedagógia irányelveivel* foglalkozik és a szélsőséges tanításokkal, majd a *dolgozó nép védelmének* kérdésére és a *kizsákmányolásra* tér át, miközben éles kritikáját adja a marxi állítások téves következtetéseknek. Marxot megcáfolta az idő, hisz a szociálpolitika előhaladása és a gazdasági fejlődés a munkásság helyzetének javulását idézte elő, nem pedig a Marx megjósolta elnyomorodást. A *tulajdonjog védelmével és helyes értelmezésével* is behatóan foglalkozik Mi-

helics és Marxxal szemben bebizonyítja a kisüzemek életképességét. Adatai, melyeket felsorol, eleven cáfolatul szolgálnak minden marxista agitációval szemben, egyben megmutatják azt az utat, amelyen az ország szociális irányításának és a *nagyfőmegek érdekeit megvédelmező szociálpolitikának haladnia kell*. Még égetőbb kérdést ölel fel és világosít meg a *szocialisták agrárprogramjával és a földkérdéssel kapcsolatban*, aminek jelentőségét egy annyira agrár országban, mint Magyarország, nem kell külön hangsúlyoznunk. Az ortodox marxista tan itt vallott leginkább csődöt, a mezőgazdaság az, mely a legjobban halad Európaszerte a kisüzemi formák felé s ez az a pont, ahol a magyarság áll vagy bukik Európában. Könyvének másik felében az *osztályharc elméletével és a szolidaritás tényével, az állam problémájával és a proletárdiktatúrával*, valamint a parancsuralmi kérdésekkel, továbbá a *nemzettel és a nemzetköziséggel* foglalkozik. Az egész rendszert azután világnézeti szempontból világítja meg az *erkölcsi értékek védelmével kapcsolatban* és végigmegy a *társadalmi és gazdasági reformok és útpiák során*. Mivel pedig könyve elsősorban vezérfonalul szolgál, a társadalomtudományi irodalom keretéből közöl bőséges bibliográfiát, amivel a szociális kérdés iránt érdeklődők a kérdés behatóbb tanulmányozásába elmerülhetnek.

Mihelics Vid könyvének éppen az a legnagyobb érdeme, hogy a szociális kérdés körül keletkezett téveszmék kavargása idején a problémák alapos ismerőjeként kellő áttekintést nyújt az összes kimagasló problémákról és hogy könyve elolvasása után valóban elmondhatja akárki, hogy eszméi tisztultak, hogy a laikusnak szinte áttekinthetetlen problémakomplexumból sikerült a legfontosabb tényezőket kiragadnia, amelyeken keresz-

tül minden ember felépítheti a maga szociális meggyőződésének építményét. Éppen könnyedségében és a súlyos problémák élvezetes, eleven közvetítésében rejlik Mihelics munkájának legfőbb érdeme. Aki tanít, annak meg kell tudnia szeretetnie tárgyát. Mihelics könyve alkalmas arra, hogy széles rétegekben élessze fel a szociális érdeklődés köteleességét, hogy ezeket a mindnyájunkra súlyosodó feladatokat megszerettesse és hogy a szociálisan elhagyatott magyar falvakban apostolokat neveljen ahhoz az újjáépítéshez, amely nélkül egyetlen magyarnak jövője sem biztos.

Possonyi László.

Molnár Ákos : A császár dajkája.
(Regény, Dante kiadás.)

Kemény Zsigmond regényírói gyakorlata nyomán a történelmi regénynek három fajtát különböztetjük meg : a história nagy eseményeit és alakjait élénk varázsoló igazi történelmi regényt, a történelem jelentéktelenebb, de megtörtént dolgait, kevésbé híres alakjait feldolgozót, mely az előbbihez szorosan közel áll, és végül a teljesen költött cselekvényűt és képzelt alakokkal dolgozó rekonstruáló történelmi regényt. Van még egy negyedik, újabban feltűnt válfaja is, melyet a legnagyobb magyar regényíró, Kemény, még nem ismert : az áltörténelmi regény, vagy divatos szóval élve, a történelmi riportregény, amely azonban csak hazug históriák összefűzése, lexikális műveltséggel bíró «művészek» fantáziájának szörnyszüleménye. Molnár Ákos új, immár harmadik regénye (az első kettő : *Vége egy jó házasság és Tizenkét lépés*) a műfaj második csoportjába tartozik : komoly történelmi regény. Azzá teszi elsősorban az a lelkiismeretes műgond, mellyel a história adatait áttanulmányozta és egy tudatos művészi akarat kritikai szűrőjén átsze-

lektálta. Az író megjegyzéseiben így világítja meg témájának eredetét: «Marczali Henrik Nagy, Képes Világtörténetét» lapozgatva, a XII. kötet 208-ik oldalán megragadta figyelmemet egy mondat: «A hegyi oláhok közt 1846-ban egy Varga Katalin nevű asszony Ferdinánd császár dajkájának mondva magát, szinte királyi hatalmat gyakorolt». Kutatni kezdtem, ki ez a nő. És csakhamar feltárult előttem csodálatraméltó szereplése. Elhatároztam, hogy regényt írok róla. Regényt és nem életrajzot, mert *magánéletét* kellő adatok híján jórésztben csak következtetésekre építhettem fel». A regény Erdély legsúlyosabb korszakába vezet: az uniót megelőző korbá, a mult század elejére. Hőse, Varga Katalin, szimbólum. Az emberiség és krisztusi szeretet csodálatos kivirágzása. Egy magyar nő tragédiájának vagyunk tanúi, aki feláldozza fiatalságát egy eszme szolgálatában: az elnyomott szegény bányamunkásság sorsának javításaért. Az író a magánérdeket ügyesen tudja összeszőni a közállapotokkal, úgyhogy egyik sincs a másik rovására s azokat mindig művésziessé tudja szerves egységgé kovácsolni. A regény tulajdonképpen «a császár dajkájának» életét nyújtja attól a perctől kezdve, hogy a sors egy ismeretlen idegennel, Colloredo gróffal összehozza, egészen a maga katasztrófális mélységében is megindító végig. Egy nagyvonalú női lélek kinyilatkoztatásszerű megpróbáltatásainak titkaiba pillanthatunk be, melyhez azonban a történelem csak a keretet adta s az író erős pszichológiai érzéssel következtette ki és fűzte fel az események belső fonatát. Varga Katalin regényében nem az elbukás hiábavalóságát, hanem a célnélküli küzdés nagyszerűségét mutatta be. S az események, melyek összefűzik ennek az életnek a regényét, mind csak halvány szín-

feltok a mű belső kiformálásában. A regény tulajdonképpen nem is regény, hanem egy lélektani fejlődéstörténet, melyet egy nő képvisel, akiben az eszme, a szabadság és igazságosság, szimbolizálja önmagát. Élete az elhivatottság jegyében játszódott le. Az író is helyesen csoportosította ezeket a történeteket és apró epizódokat a centrális probléma: Varga Katalin lelki élete köré. Groteszk házassága, vagy nagy szerelmi felgyűlése mind csak egy-egy miniatűr remek az egész orkeszterében. Nem mindennapi eriducióval a kor eseményeinek széles, mindenre kiterjedő alaprajzát adja, mert csak úgy tudjuk megérteni a «havasok asszonyának» misszióját és behelyezkedni annak jelentőségébe. A véletlen sodorja doamna noastrát a bucsumi oláh bányászok közé s ez adja kezébe a hatalmat híres bécsi pártfogóján keresztül ahhoz, hogy magának megszerezze a népnek és önmagának azt a különleges bizalmát és lelkierjét, amelyet még az erdélyi gubernium is csak csalással bírt legyőzni. Varga Katalin művében a szeretet s a sátáni Saguna Andrásban a féktelen haszonvágy és hiúság dolgoztak; a történelmi valóság és a históriát formáló művész pesszimizmusa természetesen az utóbbi diadal-maskodását mutatja be. De az elszenvedett csalódásokért Katalint bőven kárpótolja az a szent érzés, hogy amikor börtönében töltötte sivar éveit, többször megjelent neki az Údvözítő megnyugtató, glóriás alakja, ezzel a kinyilatkoztatásszerű jelenéssel vigasztalást és bátorítást adva csüggedő lelkének. A regény, mint műalkotás, talán nem elég egyseges, de kitűnően sikerült fejezetei, így a mesteri kolozsvári és bécsi jelenetek, vagy az oláh nép ragaszkodásának pszichológiai rajza elfeledtetik a kevésbbé színes részeket. A munka nagy része az erdélyi oláh parasztság

hőskölteménye, melyben azonban, mint a spektrum színeiben, minden árnyalat képviselve van; látjuk hűséges ragaszkodásukat, de tanúi vagyunk gyáva meghunyászkodásaiknak is s jótulajdonságaik mellett az író nem egyszer mutat rá eredendő bűneikre: a rablásra és a felbujtásra. *A császár dajkája* egyetlen derűsebb képét is egy ilyen jelenet megörökítésének köszönhetjük.

Ami mégis legfontosabb a regényben, az az alakok sikerült rajza, lélektani logikussága. Katalinon, ezen a heroikus magyar női portrén van a hangsúly, akinek komplex egyéniségét olyan találóan mutatja be. De ott van mellette Málnásinak, a derék református papnak becsületben megöszült feje, Werner Rudi, a kedélyes bécsi újságíró, Tövisi a bürokrácia szatirája, Slapkovics, a kótyagos oláh fegyverkovács és még a többi alak színes és gazdag galériája. De nem utolsó az a pillanatfelvétel, sem, melyet Saguna Andrásról, készített, aki még lelki üdvösségét is eladta a mindig hatalmon levők üzelveinek. Ilyen torz figurája nemcsak az eszményien tiszta magyar szabadságharcnak nem volt még egy, mint ő, de regényirodalmunknak is legsötétebb alakja. Molnár Ákos az ő egyéniségének bemutatásához használta a leginfernálisabb színeket, melyekkel nemcsak egy embert, de egy egész nemzetiséget is méltóan szimbolizálni akart. A regényben van egy pár hely, ahol a történelem erősen megkötött adatbelisége elnyomja az ihlet szabadabb szárnyalását, vagy ahol a költő helyét a krónikás veszi át: ez azonban nem olyan hiba, ami a mű szerves egységének rovására menne, legfeljebb a költői divináció alábbszállásában a ténszerűség valóság-erejére vagyunk utalva. És ami a legmeglepőbb, az, hogy mennyire igazodott az író stílusa mondanivalójához. Sehol sem archaizál, ahogy Kemény

Zsigmond sem régieskedett soha, hanem ösztönösen igyekszik a korszerűséget a nyelv egyszerűségében és keresetlenségében föltalálni. Meglepő fejlődés, sőt tisztulás eddigi regényeinek néhol enervált, de többnyire csinált stílusával szemben, ez a tősgyökeres erdélyi hang, a zöngéknek ez a nyílt és tiszta kihangzása. Tudtommal Molnár Ákos nem erdélyi származású író s mégismennyi hagyományosan transzilván vonás, szín és zamat van stílusában.

Kozocsa Sándor.

Illyés Gyula: Szálló egek alatt. Versek. Nyugat-kiadás.

Ötödik verseskönyve ez *Illyés* Gyulának, Erdélyi Józseffel az új népi költészet legihletettebb művelőjének. Érdekes jelenség, s bár maig sem tudott osztatlan közönséget lelkesíteni maga köré, a kritika jelentékeny része nagyrabecsüli, sokat vár tőle. Újabb könyve nem mutat különösebb haladást, de visszaesést sem; inkább csak további kiépítése ez egy merészen, csöndes, de szilárd öntudattal vágott új csapásnak. S ha valaki még nem szokott volna hozzá a fiatal tehetség költői eszközeihez, modorához, most, egy újabb megmutatkozásban, talán ráismer végre Illyés Gyula nem mindennapi egyéniségére.

Rokonszenves költő áll előttünk, egészen fiatal (ötödik kötete megjelenésekor is alig jutott tovább egy-két évvel a harmincadikon). Rendkívül szociális természet, benne lobog Petőfi s minden republikánus poéta politikai ingerültsége, mondhatni: minden kormány ellen, s meleg gyöngédség a rög iránt, melyből sarjadt, a nép iránt, melynek öntudatra s nagy műveltségre ébredt autodidakta fia. Különös színe van ennek az ingerültségnek, ennek a gyermeki naivitású, de férfias fegyelmeztségű, a földi dolgok rossz

rendje miatt néhol már az akasztófa-humor végletéig átszellemült indulatosságnak (*Óda egy hivatalbalépő afgán miniszterhez*). Illyés Gyula szerencsés összetételű költő. Nem csupán a máé: ennek lüktető napjai egykönnyen túlzásba ragadhatnak a magafajtájú-sorsú embert s politikai bulvárverselővé sülyeszthetnék. Ám nagy hatalom nála a kultúra bálványozása, az önképzés vágya, valamint egykori élete, mely robotos évei tükrében állandó ihletanyagul szolgál. Még kevés magyar költő révedezett vissza annyi gyermeki áhítattal volt gyermek- és ifjúkorára, mint ő. Versei jó része az emlékezés révén támad: a falusi élet foglalkoztatja, szépségeivel és örök problémáival. Ki voltam? mivé lettem? — gyakran felelget erre Illyés Gyula magában. «Futnak szívemen csiklandozva pajkos emlékek melegen» — mondja új kötetében s más lapjain is olvashatunk ilyesfélét: «Kamasz voltam már, serkedő bajszú, embrenyi diák». Vagy: «Akik sorából kikerültem, úgy néznek már e kis népek reám». Vagy: «A kis cselédleányra gondolok, aki hajdan e régi házban szolgált», stb. Egy nemrég megjelent kötete (*Iffjúság*) pár pillanatnyi boldogság idézése sihederkorából. Illyés szeret elmúlt évei közt kószálni, zsellér szülei, öregszülei, «a három öreg» társaságában, szegényen is édes napjaiban, melyek azóta, hogy hírért falujába is elvitte az emberi szó, az öntudatos, kenyérkereső munka valóságában, mint kis éden támadtak fel költészetében. A férfivá komolyodott Illyés Gyula lelkét ezek a hamvas emlékek ringatják forradalmas útján idilli poétává.

Azt mondtuk az előbb: semmi különösebb haladást nem jelent ez az új kötet, visszaesést sem. Csupa ismert sajátosságok tűnnek szemünkbe. Nézzük mindjárt a verselést. Néhol csak a forma következetessége esz-

méltet rá, hogy rimekkel is van dolgunk:

*Nem állanék meg, ha tekintetemtől e
hőfedte hársfasor rügyezni kezdene.*

Vagy:

*Körül a napfényben szikrázó mezőn
szöcskemód szöckdel a milliő drágakő.*

Gyöngeség ez vagy szándék? Úgy látszik e nagyon öntudatos poétánál természet dolga, a legnagyobb lelki nyugalommal közölt. Illyés természetes hangot akar, nemcsak szépségeivel, hanem gyarlóságaival is; teljesen kicsengő szavak mellett selypítést is, a rózsa mellett bojtortjánt is, úgy gondolván, hogy másként a tökéletes élethűség, a lírikus hiánytalan realizmusa szenvedne miatta. Illyés ellensége minden stilizáltságnak. Más kérdés: hogyan látja, érzi ezt az olvasó? Hűségesen kaptuk-e az átételt, a látottat, vagyis: benünk ugyanaz bír-e visszhangozni? Néhol, úgy érezzük, célját téveszti ez a közvetlenség, s következetes alkalmazásánál fogva helyenként mesterkéltnek, hajszoltnak tetszik. Például ilyen sorok:

*A királyság megoldása,
pénzügyeink rendezése
nem érinti szívem úgy, mint
a paprika megérése*

nem hatnak annyi humorral, ahogyan a költő szeretné, s olyas pongyolaságnak tűnik fel, amilyenek mesteri egykor Lisznyai Kálmánék voltak, Petőfit túllícitáló természetességükben. Igaz viszont, hogy Illyésnél ezek a prózaiságok, tartalomban és ritmusban, a gazdag ember kis pazarlásai; a magában és dalában biztos költő mintegy néhány sort előre küld, dísztelenül, hogy aztán a hirtelen özönlő szépségek a mesteri ritmus hullámain libegve, annál inkább elkápráztassanak. Mert ezekben dúslakodik ám a nagyfantáziájú,

kifogyhatatlan szívű fiatal poéta. Drámaiság és képbőség két éltető eleme lirájának. Vérszegénységet még legkiapadtabb verseiben sem érzünk. Egész tájakat mozgósítani tud, a legkisebb részletükig s lelkének tájait is, a benyomások sokféleségét is, hang és szín pazarul érvényesülő pompájában vetíti elénk.

Munkás költő a szó jobbik értelmében. Érezni itt minden soron, hogy ez az ifjú mindig dolgozik, a szántás-vetésből a toll barázdáihoz szegődve is: hogy nem fél az élettől, van otthona, meleg családi fészke, mely fölött a kor nyugtalan szárnyai csapodnak. Van benne valami a magyar paraszt előkelőségéből, mely félszegségében is annyira tekintélyt parancsol, s nagyfokú öntudatébresztő, nevelőerő. Magyarság-verseiben a legreménytelenebb: itt Vargha Gyula és Ady nemzetszemléletével rokon. De fajszeretete legcsüggedtebb hangulatain is átmelegül. (*Magyarok.*)

Csupa élet, gyakran igénytelen kezdet és vég keretei közt. Egyszerű kosárban friss virág, mely valakinek a szíve közepéből nőtt.

Vajthó László.

Dr. Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon. (Budapest, 1934. 8° 454 l.)

A magyar egyháztörténetírás és forrás közlése az utóbbi években erősen visszaesett. Örömmel üdvözlünk tehát Meszlényi Antalnak, a kiváló magyar egyháztörténésznek legújabb könyvét, melyben a jozefinizmusnak, egy, hatásaiban még most is érvényesülő, állampolitikai elgondolásnak hatalmas monografiáját kapjuk. Meszlényi az első, aki a modern történész fölkészültségével vizsgálja a jozefinizmus fejlődését a magyar talajon. Nem elégti őt ki a kor vallás- és egyházpolitikai eseménytörténete; erős történetírói érzékkel világítja

meg az események fejlődésének logikáját és oldja meg az Egyház és a jozefinizmus küzdelmében keletkezett problémákat. Munkája így az utóbbi évek katolikus történetiszemléletének nagy alkotásai mellé sorozható, eredetiségét és becset az adja meg, hogy a világtörténelem folyamán mindig első helyen álló pápai diplomácia bécsi nunciussainak Rómába küldött hihetetlen becsű s magyar szempontból eddig még alig fölhasznált jelentései hatalmas anyagából — fölhasználva természetesen a korra vonatkozó irodalmat is — rajzolja meg, mégpedig olyan jellegzetes vonásokkal a jozefinizmusnak, mint Magyarországon ható egyházpolitikai rendszernek arcképét, hogy — bár a bécsi levéltárak anyagát csak közvetve, az irodalom révén használta föl — alig hihetjük, hogy a bécsi kutatások Meszlényi eredményeit az esetleges kis árnyalatoktól eltekintve, jelentős mértékben módosíthatják.

A munka kiindulási határköve II. József uralkodásának kezdete, záró mesgyéje pedig az 1846. év, mert a vatikáni nagy levéltárak anyaga ez időn túl nem áll most még a tudományos kutatás rendelkezésére.

II. Józsefnek, a jozefinizmus kialakulásának korát csak röviden foglalja össze, mert mint bevezető sorából megtudjuk, a kialakulási korról más foglalkozik. Annál szélesebb mederben tárgyalja azonban a II. József halála után következő jozefinizmust. Ezt a kort egyházpolitikai szempontból az eseményeket az egyetemes Egyház szempontjaiból megítő pápai udvar diplomáciájának és a centralizmust legteljesebb mértékben érvényesíteni szándékozó császári udvarnak küzdelme tölti ki, mikor is az udvar központosító céljai elérésére az Egyház jogait minél teljesebb mértékben igyekezett saját hatáskörébe átvenni.

A küzdelemben a centralizmust keresztülvinni szándékozó udvarnak bizonyos sikerei voltak, mert sikerült az Egyház több jogát megcsontatnia. A siker oka azonban egyrészt a pápának éppen e korban Napoleon által előidézett nehéz helyzete, a francia forradalom eszméinek hatása és a szabadkőműves és jozefinista nevelési rendszerű iskolák, főiskolák tanítványainak működése volt. Az innen kikerült főpapok és főurak egy része távol állt a «sentire cum Ecclesia» eszmekörétől. Ez a lelki állapot, noha a tanítórendeket visszaállították, egyházmegyei szemináriumokat létesítettek és új egyházmegyéket szerveztek, a katolikus élet oly közömbösségéhez és elernyedéséhez vezetett, melyen már a püspökök és egyházmegyei zsinatok határozatai változtatni nem tudtak s kialakította a XIX. század katolikusának liberális mentalitását.

Meszlényi könyvében az eseményhistóriai rész néhol erősen részletező, de elnézhetjük e kis hibát, ha arra gondolunk, hogy a magyar katolicizmus XIX. századi eseményhistóriáját is ebből a műből kell megismernünk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fejlődést kereső szellemtörténész ennek ellenére is megelegedéssel fogja a munkát végigolvasni.

Végül, mint a szerző különös érdekét kell fölemlítenünk, merész vállalkozását, mellyel e nagy monografiát saját kiadásában jelentette meg s ezzel a magyar történetírásnak hozott nagy áldozatot. *Dr. Bottló Béla.*

Szántó György: Aranyágacska (Budapest, 1935. Révai-kiadás.)

Különösen erdélyi írók ellen elég gyakran hangoztatott vád, hogy megfutnak a jelen égető kérdései elől s inkább a múltba menekülnek. Ilyen «gyávaság» ellen felesleges megvédeni az erdélyi széppróza művelőit. Még Székely Mózesnek, a «Zátony» és a

«Csütörtök» világhírű szerzőjének tragikus esetét is fölösleges odaállítani, mint kézzelfogható eredményét a nyers hatalommal szemben való nyílt írói szókimondásnak. Nem is a félelem, nem is a bátorság hiánya az, ami régmúlt századok felelevenítésére ihleti Szántót és társait, hanem az, ami nemzeti tragédiák mélypontján, minő a mostani is, lázasan felvizionálja a multat s keresi, kutatja sorscsapások sokszor hat-hétszáz évre visszanyúló gyökerét. Hol hibáztuk el? Mi a tanulság, ígérkező hétszűk esztendőinkre? Szántó György az európai kultúra legmagasabb kilátójából szemlélte kicsi fajtája életének alakulását eddigi történeti regényeiben a költő képzeletének színes Aladin csodalámpájával és a gondolkodó ész boncoló hideg fölényességével. Az «Aranyágacska», a velencés Andrea, a Morosiniek unokája, aki III. Endre néven szerepel a magyar királyok sorában s rejtélyes halálával megfordította az Árpádok piros-fehér címerpajzsát. A másik IV. László, «Kun Laci», a Petőfi versben nyersen emlegetett «fenegyerek», akinek furcsa, sárból és nemesérből gyúrt figurája még ma is érthetetlennek látszik. Erejében ott az ficánkolászi puszták üzenete, kun anyja vére, de forró ifjú homlokát lehűti Szent István koronájának aranyabroncsa, amely királyi méltóságra kötelez. Mintha a kelet és nyugat határán ezer éve őrlődő egyetemes magyarságot sűrítene belé a tragikus véget ért jobb sorsra érdemes fiatal magyar király alakjába. E sorok írója pillanatnyilag úgy érzi, mintha Juliánus Apostátából is cseppentődött volna beléje néhány vércsepp. Csakhogy itt a milió nem a Colosseum, a Forum, a diadalívek Rómája, hanem a kútágasos, délibábos magyar pusztá, vad lovasaival, nádasaival, dágványaival, pogány táltosaival, garaboncaival. Ki ez a magyarok sorsát kezében tartó

féktelen fiatalember, aki a királyi-trón bársonyából a mocsárba hente-reg le, hogy onnan megint visszamelkedjék? Pogány kún tivornyak hírhedette, a Morvamezőn pedig fegyveres magyar és kún ezereivel Európának sorsdöntője. Ifjú lovag és hős, vagy országának falurossza? Kúnok vezére, magyarok királya, mind a kettő vagy egyik sem? Ezekre a kérdésekre nem tud kialakult feleletet adni a magyar olvasó sem, mert magát, ha árnyalatilag is, de valamelyik oldalon «érdekeltnek» véli. Krónikákból nem tudjuk pontosan, mit mondott Kún László Habsburgi Rudolf, Ottokár ellen segítséget kérő követeknek, de Trianon után és 1935-ben elhisszük ezt a keserű önérzetes szemrehányást, kesztyűdobást Nyugat arcába: «Mi tudtuk a kötelességünket a keresztény Európával szemben, Európa azonban megfélekezett róla, mivel tartozik nekünk, amikor Batu kán hordáival álltunk szemben!» Igy olvasztódik össze az író tégelyében a múlt és a jelen s a magyar aranybrokátból és velencei csipkéből szőtt sorok mögül a mának arcát látjuk föl villanni minduntalan. Kun László és III. Endre alakja körül ott kavarog kozmikus egyvelegben a XIII. század Közép-Európája: Velence, Ravenna, Buda, a magyar pusztá, a prágai Hradzsín, guelfek, ghibellinek, velencei dogek, vértontó vadság, méregkeverő ármány, borotváltfejű gályarabok, varkocsos nomád lovasok, drágaprémcs, páncélos magyar urak, a nagyszláv álmát megálmódó és vérben hősiesen eltemetkező szőke robusztus Ottokár, a krónikairó barát és Dante Alighieri, az Inferno, Purgatorio és Paradiso nagy vándora, aki kibugyantja a száján: «O beata Ungheria, si non e lascia piu malmenare». Mint valami hajszálfinom, láthatatlan aranyér, húzódik végig az impozáns regény dús mondatainak rostjaiban az író

elgondolása, hogy a teuton-erdő és a szláv tenger közé ékelt maroknyi ázsiai magyarságnak Itália örök mosolygó kékje mutatja a jobb jövőndő és az élet szivárványosan csillogó aranyhídját. Siratjuk és az íróval várjuk az «Aranyágacsát», aki még mindig kihajtott a magyar földről, hol mint a kard, hol mint a toll s hol mint a szónoki katedra embere. Festői színekben pompázik Szántó nagy történeti regénye. Csak a regényt megindító doge-avatás vilódzó élénkvidám színeit, vagy ennek ellentétéképpen a Morvamező földet dübörgető s a vér és vas szörnyűségeit érzékeltető képeit említjük. Szántóban itt is megmutatkozik a hajdani festő, aki most pompázó szavakra váltja át fantáziájának színpazarását. Bizonyos világnézet, szemléletpontjából lehet kifogásokat tenni a regénye ellen, de a művészet: az egyetlen jogosult kritikai nézőpont prizmáján szemlélve méltán sorolhatjuk az «Aranyágacsát» is előbbi jeles alkotásaihoz. *Mihály László.*

Dr. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái. — A kis tanulmány a következő Jókai-novellákról szól: *A bojár leány, Jordaki feje, Egy haramia banda a havason, Reparált lelkek, Fejedelem és Fra Diavolo.* Jókait ötvenes évekbeli török-érdeklődése vezette a román tárgyakra. Novellái anyagát történelmi munkákból, újsághírekből és szóbeli közlésekből gyűjtötte, sőt ismerte a román népköltészetet is. Tele vannak furcsa történeti tévedésekkel, de meglepő intuíciókkal is. «Jókai elbeszéléseiben — mondja a szerző — valósággal elkábulva szemléljük a valóság és képzelet kúszá szövedékét. Hiszen kétségtelen, hogy a Jókai novellája a legképtelenebb történeti tévedések mellett a történelem egészen elrejtett igazságait is magában foglalja.» A szellemtörténeti szempontból is becses tanulmány érdekes bepillantás Jókai képzeletének csodás műhelyébe. Kívánatos volna, ha szerző folytathná Jókaira vonatkozó eddigi forráskutatásait mert ezen a téren eddig vajmi kevés történt.

Szinnyei Ferenc,

Röpke tollal.

• **Tempó, Mascagni!** Mascagni, a karmester megbukott. No, nem a Dóm-téren, ahol a közönség lelkesen tapsolt, még kevésbé a hazájában, ahol ünnep, amikor a karmesteri dobogóra lép, csak a budapesti kritikában. Amely szokatlan kegyetlenséggel megállapította róla, hogy nem tudta, hogyan is kellett volna dirigálni — a saját művét. Mascagni tempói lassúak voltak a budapesti kritikának, Mascagniban nem volt elég olaszos tűz. Fáradt volt, öreg volt, a végtelenbe nyújtotta a saját muzsikáját. Szóval ötöst kapott. Mascagni Parasztszületéssel elégtelen! Mert úgyebár az természetes, hogy Mascagni nem tudja milyennek is komponálta ő valamikor ezt az operát. A pesti kritika tudja. Még akkor is, ha rendes körülmények között prózai színházakkal foglalkozik. Milyen neveltséges és milyen ügyetlen ez a fölény, mellyel az ősz maestrot elintézték. Mert lehet, hogy egy költő nem tudja szavalni a saját versét, az is lehet, hogy egy drámaíró nem tudja eljátszani a darabját, sőt rendezni sem tudja. Valószínű, hogy maga Mascagni sohasem tudta elénekelni Santuzza áriáit... De... de hogy egy zeneszerző azt ne tudja, hogy milyenek legyenek a tempók a saját operájában? Ez olyan, mintha egy író nem tudná, hogy mi az értelme annak, amit leírt. Vagy esetleg ez is előfordulhat?... Mindez nem is annak a különben igazán értékes, a színpadot jól ismerő s a tollal mesterként bántó írónak szól, aki ezt a csúfságot elkövette, hanem annak a budapesti kritikái álfölénynek, amelybe ezúttal beleesett. A művészi igazság ugyanis mégsem kizárólag stilisztikai kérdés.

• **Mozireklámlira** — oh! Végre! — kiáltja a pesti mozireklám. Mi pedig azt mondjuk: elég! Nem tudjuk, kik gyártják az újságok számára azokat a bamba és ízléstelen szövegeket, amelyekkel egy-egy új film jövetelét hirdetik. Iróemberek aligha. Ma már abba lassankint beletörődünk, hogy a vetített feliratok gyatra párbeszédeit, ömlengő monológjait végig kell szenvednünk. Szerencsére ezek csak pillanatokig sértik a szemet, amit azonban némely hirdetés-költők véghezvisznek, az olyan tolatkodó és olyan felháborító, hogy az embernek ökölbe szorul a keze. Az ilyen, a csizmadia és kéjgáz furcsa szókötését is megszégyenítő idétlen-

ségek aligha fognak bárkit is rávenni arra, hogy miattuk jegyet váltson a moziba. De mindent fölülmúlt ezen a héten Marlene Dietrich új filmjét bejelentő hirdetés harsogó ódája. Ilyen mondatok vannak benne: «Te tündéri gyönyörű asszony, örök bűn, örök nő, örök végzet. Bódítóbb vagy, mint a spanyol bor. Pikáns vagy, mint a francia pezsgő, termeted a milői Vénuszé, Marlene Dietrich. Két éve nem láttunk, várunk!» És mindezek a döcögő, ócska szavak, ezek a kopott jelzők, ezek az elnyűtt hasonlatok sértően henegező óriási betűkből. A hirdetés jó negyedoldálnyit kerete körül jeles írók, kitűnő újságírók finom tollal írják a napi eseményekről a jobbnál-jobb, frissebbnél-frissebb sorokat, de Marlene Dietrich, a Nöstényördög dicsőségét bömbőlő vásári betűhalmaz miatt az olvasó dühösen végig földhöz az újságot. Azt hiszik a mozis urak, hogy ezekért a gügye, áporodott, féleszű mondatokért majd megnézi a közönség a filmet. Nézi ám a nőstényördög.

Logody-uteai Bovaryné? Megölte a szeretőjét, mert az nem tudta elvenni feleségül s utána magát lötte agyon a pesti szépasszony. Ne akarjunk itélkezni: a halottnak részvét jár és csend. De fölmentet se hozzon senki és főképpen ne vonja a dicsőítés fénykörébe — a házasságtörést. Ha egy nő, aki szerelmi házasságot köt, évekig jól, sőt igen jól él ebben a házasságban, van két gyereke, akiket nevelhetne, van becsületes ura, akit gondozhatna, és helyett elindul a kalandok útján így eljut a revolverig, ez szánandó és szomorú sors. De nem martírium. A tennisz, a korzó, a cukrászda, a liget, a legénylakás, a válóper még senkit sem tesz regényalakká és Madame Bovaryvá. Ezekből a mostani házasságtörési gyilkosságokból és öngyilkosságokból éppen az hiányzik, ami a csúnya rendőri riportok vonalából föllendítené az emberi magasságokba: a lélek szenvedélye. Megzavart korszak keservesen bomlott eseményei ezek. Az emberi szív megállhat egy pillanatra részvéttel, az emberi agy elgondolkozhatik egy bús tanulsággal az efajta drámák mellett, amelyekben nem embereknek, hanem egy kornak bűnei bűnhődnek. Egy koré, amelynek vágya a testi szépség, hőse a tenniszpartner, zenéje a jazz, illatszere a benzín és virága a kaktusz.